

Є.А. Товкач

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ПЕЧЕРНЕ МІСТО ЧУФУТ-КАЛЕ

Чуфут-Кале знаходиться всього за 2,5 км від Бахчисараю, на високому плато над ущелиною Мар'ян-Дере (висота над рівнем моря – 540 м, площа – 38 га). Плато, на якому розташоване величезне городище, являє собою відріг гірського масиву, складений вапняками, обмежений із трьох сторін вертикальними обривами. Чуфут-Кале займає особливе місце серед так званих печерних міст Криму, таких як Мангуп, Ескі-Кермен, Бакла. Місто виникло приблизно в V-VI ст. як укріплене поселення на границі візантійських володінь і за деякими джерелами називалося Фулли. Під час панування в Криму кипчаків місто одержало назву Кирк-Ор (Кирк-Єр) (з кримськотатарської – «Сорок укріплень»). В 1299 році Кирк-Ор був взятий штурмом і пограбований ординською армією еміра Ногая. В XIII-XIV століттях місто було центром невеликого князівства, що перебувало у васальній залежності від Золотої Орди. Починаючи з XIV століття в місті стали селитися караїми й до моменту утворення Кримського ханства вони становили вже більшу частину населення міста. У XV столітті з утворенням Кримського ханства Кирк-Ор став першою столицею цієї держави. У місті мешкали мусульманська, християнська (імовірно грецька й вірменська) та юдейська громади. Тут розташовані культові споруди й місця поклоніння трьох конфесій. До кінця XVII століття татари пішли з Кирк-Ора. У місті залишилися караїми. З того часу з'явилася назва Чуфут-Кале («Юдейська фортеця»). Татари оселили караїмів за східним муром фортеці, де ті збудували ще одне укріплення. Тому

караїми називали своє місто Джуфт-кале («Подвійна фортеця») або просто Калі. Останні мешканці покинули місто у середині XIX ст.

Чуфут-Кале перебуває у віданні Бахчисарайського державного історико-культурного заповідника.

Піднімаючись дорогою від Бахчисараю до Чуфут-Кале, неможливо оминати Свято-Успенський печерний монастир, заснований у VIII ст. ченцями з Візантії. Діяльність монастиря не переривалася навіть за часів Кримського ханства, а фінансову підтримку православним жителям Криму надавали російські царі.

Келії ченців знаходилися в печерах, вирубаних в стрімких скелях. За часів радянської влади у 1921 р. монастир закрили, настоятель і ченці були розстріляні, а майно монастиря розграбовано. Діяльність монастиря, який на протязі століть був головним оплотом православ'я в Криму, припинилася на багато років. І тільки після розпаду СРСР монастир був відроджений.

Біля дороги, що веде від Чуфут-Кале до Бахчисараю, знаходиться старовинне мусульманське кладовище Газі-Мансур, поховання на якому проводилися з XV до XIX ст.

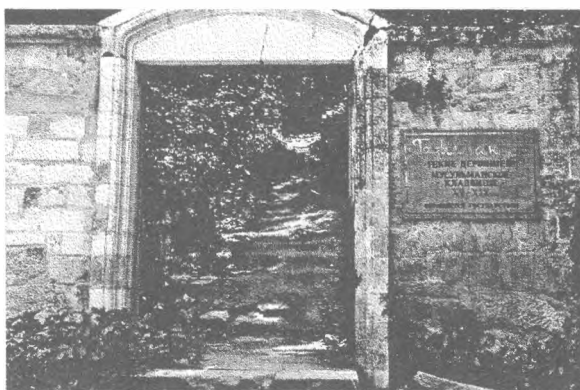
Тут знаходиться один з найшанованіших мусульманами азизів¹ Зеленого півострова – могила святого Гази Мансура, араба за походженням. Шейхи Халіль і Рамазан, що прибули до Криму з Бухари, у сні довідалися про місце поховання святого Гази Мансура і заснували тут текіє у 838 році Хиджри (1434 рік), а після смерті були самі поховані поруч зі святим.

Це місце було описане також відомим арабістом першої половини ХХ ст. О.А.Акчокракли: «У літні місяці сюди щорічно приходять цілі родини віруючих мусульман на поклоніння, і раз у рік збираються мандрівні дервіші на врочисту молитву».

Велика і мала кенаси – молитовні храми караїмів. У великій кенасі, яка була побудована, імовірно, у ХІV столітті, відбувалися релігійні служби, а мала (ХVІІІ століття) призначалася для зборів,

де вирішувалися різні справи караїмської громади. В кенасу заходили без взуття, залишаючи його на терасі. Підлога великого залу була вкрита килимами. На стелі підвішувались люстри. В стіни зали вмонтовані глеки, що служили голосниками-резонаторами, які покращували акустику приміщення. Перед великою кенасою біля кам'яного забору знаходиться кам'яний резервуар для води з невеликим зливальним отвором. Це залишки мікви – фонтану для ритуальних обмивань перед відвідуванням храму. Внутрішній устрій кенас багато в чому подібний до устрою синагог і своїм корінням сходить до біблійного Іерусалимського храму.

Дюрбе (мавзолей) Джаніке-Ханим являє собою восьмигранну будівлю під черепичним дахом із порталом, прикрашеним кам'яною різьбою. Джаніке-Ханим була дочкою золотоординського хана Тахтамиша. Відомо, що у 1416 р. вона здійснила паломництво до Мекки. Після смерті чоловіка, еміра ногайської орди Едигея, Джаніке-Ханим оселилася в Кирк-Орі, на своїй батьківщині. До самої смерті (1437 р.) вона була правителькою Кирк-Ора. Арабський надпис, що прикрашає мармуровий надгробок у мавзолеї, називає її «знаменитою государинею». За часів свого правління Джаніке-Ханим підтримувала хана Хаджи-Девлет-Гирея, родоначальника славетної династії Гиреїв, в його боротьбі за владу проти кримських емірів. Вже після смерті правительки Хаджи-Гирей став правителем Кримського ханства, а Кирк-Ор півстоліття залишався столицею цієї держави.

¹ У «Східному збірнику» 1913 року (видання товариства російських орієнталістів) написано, що «одним із найцікавіших залишків старовини являються так звані «азизи» – гробниці святих, руїни древніх монастирів або навіть просто видатні місця, свято шановані однаково і мусульманським, і християнським населенням Криму. Існують й виключно мусульманські азизи».